

DÁVAJME DEŤOM ČÍTAŤ KVALITNÚ LITERATÚRU

MGR. DOMINIKA PETÁKOVÁ, PHD.

 dominka.petakova@kosicekmk.sk

 Library for Young Readers
of the City of Košice

Kukučínova 2
043 59 Košice

 www.kosicekmk.sk

The contribution aims to point out the importance of text selection for children and youth as the consequence of the large number of the so-called pulp literature emerging on the book market. The article deals with reading as one of the fundamental human skills, the position of art in people's lives, and selecting fine literature for children and youth.

Keywords: literature for children and youth; pulp; art; fine literature

Vedieť správne čítať predstavuje jednu z najdôležitejších schopností človeka. Čítanie sa pritom nechápe len ako technická zručnosť, schopnosť spájať písmená do slabík, slabiky do slov a slová do viet. Oveľa dôležitejšie je tzv. filozofické čítanie (nazývané aj „čítanie medzi riadkami“), ktoré znamená prepájanie súvislostí, hľadanie významov, interpretovanie. Takéto čítanie je aj istou formou meditácie a okrem toho čitateľa vychováva a pripravuje na rôzne životné situácie i fungovanie v spoločnosti. Obzvlášť dôležité je to u detských čitateľov (aj predčitateľov-poslucháčov, ktorým číta iná osoba), pretože literatúra má okrem estetickú či zážitkovú aj formatívnu a výchovnú funkciu. Na dosiahnutie čo najväčšieho efektu v tomto smere je potrebné dbať na to, aby deti vedeli nielen prečítať text čo najrýchlejšie, ale hlavne, aby mu rozumeli. Na rýchločítanie a „súťaž“ v čítaní sú v podstate vhodné akékoľvek texty, avšak, ak nám ide o ponorenie sa do textu a o to, aby mu čitateľ po obsahovej stránke nielen porozumel, ale aby si z prečítaného niečo vedome či nevedome aj vzal, v tom musíme byť pri výbere tej správnej knihy obzvlášť obozretní.

V súčasnosti už nikoho neprekvapí, že knižný trh je preplnený a pulty kníhkupectiev ponúkajú čoraz väčší „koktail“ kníh ako po tematickej a obsahovej stránke,

tak aj po vizuálnej. Vydávajú sa rôzne tituly nielen pre dospelých čitateľov, ale rovnakým tempom aj knihy pre deti a mládež. Je preto čoraz zložitejšie orientovať sa v ponuke, ktorá, žiaľ, prináša aj tzv. brakové tituly. Často nás lákajú pestrofarebné obálky, niekedy dokonca s trblietkami, inými textúrami či vstavanými hračkami. Stereotypizácii sa nevyhýbajú knihy pre dievčatá, ktoré poľahky nájdeme medzi inými podľa ružovej farby. Otázkou však je, či je to takto správne. Nemá kniha ponúknuť niečo viac než len do očí bijúci vizuál a senzačný príbeh? Tu je opäť nesmierne dôležité poukázať na potrebu výberu a selekcie, s ktorou by práve v kníhkupectvách a knižniciach mali byť nápomocní zamestnanci, avšak táto potreba sa týka aj pedagógov a v neposlednom rade i rodičov. Na problematiku ponúkať kvalitnú literatúru deťom, nie brakovú, sa zameriame v tomto článku.

ČÍTANIE

O dôležitosti čítania sa hovorí veľa a stále. Myslenie v celej jeho komplexnosti totiž človek nemá dané automaticky, preto je potrebné ho rozvíjať, okrem iného aj čítaním. Táto činnosť človeka kultivuje

a zároveň zvyšuje povedomie o zložitom jazykovom systéme (jeho morfológických, syntaktických aj lexikálnych súvislostiach – štylistickú rovinu nevynímajúc), čitateľ nadobúda akúsi banku slov, výrazov, viet a ich rôznych kombinácií s prihliadnutím na kontext či žáner. Z hľadiska myšlienkových operácií napomáha analytickému a kritickému mysleniu, rozširuje obzory a núti jedinca zamýšľať sa nad vecami, triediť informácie a overovať si ich relevantnosť, ale najmä ich pravdivosť. Čítanie je podľa Maryanny Wolfovej (2020) vzťah čitateľa s knihou a príbehom, postavami, prostredím či ilustráciami. Tento vzťah je nutné budovať už od útleho veku, pretože v ňom sú čítanie a kniha prirodzené rovnako ako hra, prostredníctvom ktorej spoznáva svet naokolo, stotožňuje sa s ním a hodnotí ho. Neskôr, v rámci kognitívnych procesov, sa formuje empatia, tvorivosť či kritické myslenie. Maryanne Wolfová (ibid.) konštatuje, že čítanie je istý druh rozjímania, a teda filozofovania o živote a svete. Na tomto mieste sa žiada citovať autorský kolektív Hrdináková, Kopáčiková, Rankov (2017, s. 9), podľa ktorých *„Čítanie však rozhodne smeruje oveľa ďalej – vystupuje mimo priestoru jednotlivca. Čítanie je jedinečnou formou poznávania iných ľudí, komunikácie s nimi a zdieľania ich myšlienok, radosť i bolesti. Čítanie je i jedinečnou formou nadindividuálneho myslenia, čítania a prežívania, ktoré vystúpilo až na úroveň estetickéj sebarealizácie.“*

Uvedené názory a myšlienky zastrešuje aj pojem čitateľská gramotnosť, ktorá je základom pre ďalší rozvoj iných kompetencií a gramotností. Je nevyhnutná nielen pre pochopenie prečítaného, ale aj na hľadanie, spracúvanie, hodnotenie a používanie rôznych informácií. V rozvoji čitateľstva ako takeého však najviac v ranom štádiu vývinu jedinca zohráva podstatnú rolu rodič dieťaťa, ktorý je na začiatku celého procesu vzťahu ku knihe a k čítaniu. Tamara Smith (2013) v tomto kontexte uvádza pojem tzv. pulzujúci trojuholník (angl. vibrant triangle), ktorý tvorí dieťa, čítajúci rodič (resp. iný dospelý) a kniha. Vďaka tomuto trojuholníku nastáva úžasný moment, v ktorom vzniká príbeh nadobúdajúci iné, ale aj nové kvality, pretože každý z jeho „uhlov“ alebo „bodov/vrcholov“ (dieťa – kniha – rodič) sa podieľa na jeho vytváraní. Zážitok z čítania je umocnený práve vtedy, ak je kniha umeleckým artefaktom a nie brakom, ktorý len do minimálnej miery (ak vôbec) stimuluje myslenie či fantáziu a schopnosť tvoriť a rozprávať príbehy.

POTREBA UMENIA V ŽIVOTE ČLOVEKA

V nadväznosti na uvedené fakty zdôrazňujeme, že čítanie kultivuje človeka aj po umeleckej/estetickéj stránke. Umenie je súčasťou kultúry, ktorá je potrebná na všestranný vývoj jedinca. Prostredníctvom vnímania umenia človek formuje vlastný postoj, názory, vkus a taktiež sebareflexiu. Je teda veľmi dôležité v živote každého človeka, a preto treba viesť deti k nemu už od najmenšieho veku. Jednou zo zložiek či foriem umenia je literatúra a k nej patriaci aj zručný čitateľ, a to nielen v technickom, ale aj filozofickom v zmysle, teda človek s bohatou predstavivosťou a fantáziou, schopný rôznych jednoduchých aj zložitejších myšlienkových operácií, ale aj s vyššou úrovňou emocionálnej inteligencie a sebareflexie.

Všeobecne možno priradiť umenie k určitej forme medziľudského dorozumievania (Kulka, 2008). Autor/umelec komunikuje prostredníctvom svojho diela s prijímateľom jedinečným spôsobom, ale veľmi dôležité je dešifrovať a „prečítať“ ho, pretože práve ono čítanie a vnímanie umenia človeka formuje, učí ho v rôznych smeroch. Napríklad Jiří Kulka (ibid.) vymenúva niekoľko funkcií umenia (psychologická, biologická či sociálna a iné), ale len kultúrna funkcia sprostredkúva isté formy správania (napríklad estetické princípy v umení).

NEBEZPEČNÁ PRVOPLÁNOVOSŤ

Prvoplánovosť a s ňou ruka v ruke kráčajúcu povrchnosť pri čítaní vnímame ako nebezpečnú v tom zmysle, že takpovediac „brzdí“ mentálny rozvoj jedinca. Ide pritom o prvoplánovosť textovú/obsahovú, ale veľakrát aj vizuálnu/grafickú. Pri brakoch sa na ich obranu zvykne hovoriť, že ide o oddychovú literatúru, a teda text nemusí prinášať iné vrstvy, keďže stačí len jedna ľahko dešifrovateľná a jednoznačná. Oddychovať sa však dá aj pri kvalitných textoch, pretože čítanie v sebe zahŕňa i rozjímanie, ktoré naštartuje práve viacplánovosť diela. Premýšľanie, spochybňovanie, údiv či čudovanie sa a pýtanie – to všetko k tomu patrí, to všetko je znakom toho, že sa zamýšľame, hodnotíme prečítané či videné. Dieťa totiž potrebuje

podnety, aby sa komplexne rozvíjalo, nie aby mu bol donekonečna ponúkaný rovnaký pohľad, rovnaké idylické obrazy života, takmer bez odchylok.

AKO ODLÍŠIŤ KVALITNÚ LITERATÚRU OD BRAKOVEJ

Pri odlíšení kvalitnej knihy od brakovej je najdôležitejšie prečítať si daný text skôr, ako ho posunieme dieťaťu. Pod slovným spojením „kvalitná kniha“ si nepredstavujeme filozofický traktát, mnohovýrovňový text plný šifier a nezrozumiteľných myšlienok. Od dobrého textu (nielen) pre deti sa očakáva, že nepodceňuje čitateľa. Ono podceňovanie sa prejavuje v priamočiarosti narácie (rozprávania), ktorá nenecháva čitateľovi žiaden priestor na hľadanie významov a súvislostí, ale aj v klišéovitosti. Ďalej je to neautentickosť prejavujúca sa často vo vykreslení idylických vzťahov, reálií, a taktiež tu možno zaradiť

priamočiary didaktizmus, ktorý by mal byť inherentný, zašifrovaný, aby dosiahol najväčší účinok. Trivialnosť brakových (a často aj gýčových) textov posudzuje aj Zuzana Stanislavová (2016, str.

7), ktorá uvádza: „[také diela] ako duševný ‚pokrm‘ malým a mladým čitateľom síce neublížia, ale ani ich neposunú o krok ďalej k vyššej estetikej citlivosti na literárny umelecký text. Sú však schopné na určitej úrovni udržiavať detský čitateľský záujem, aj keď voči komercii nedokážu byť celkom imúnne“. Spomínaná komercializácia a „remeselné“ spracovaný príbeh (sledujúci jasný vplyv na čitateľa) sú často ďalšie znaky brakových titulov.

ČO ČITAŤ DEŤOM?

Ako bolo už v tomto článku niekoľkokrát akcentované, pre všestranný rozvoj dieťaťa je dôležité ponúkať literatúru, ktorá ho bude formovať. Z jazykovej stránky (z formálneho hľadiska) to iste dokáže aj literárny brak (za predpokladu skorigovaného textu). Avšak z hľadiska rozvoja komplexnejších kognitívnych schopností (analytické myslenie, kritické myslenie)

je nevyhnutné vykonávať selekciu textov pre deti. Ďalšou nemenej podstatnou stránkou rozvoja detí je emocionálna inteligencia a empatia. K tomu vedú predovšetkým texty a v nich vystupujúce postavy, s ktorými sa detský čitateľ dokáže stotožniť, vcítiť sa do ich situácie, prežiť s nimi príbeh a situácie, v ktorých sa ocitajú – tie dobré, ale aj zlé. V tejto súvislosti sú veľmi vhodné texty, ktoré primeraným spôsobom spracúvajú ťažšie témy (ako je napríklad smrť v rodine, choroba, rozchod alebo aktuálne spoločenské problémy, napríklad utečenectvo, vojna a iné) a v takýchto prípadoch je selekcia ešte dôležitejšia (v umelecky hodnotnom a istému veku primeranom titule je táto téma spracovaná tak, aby sám čitateľ alebo aj s pomocou dospelého dospel k istým záverom, pointe, ale aj k tomu, čo postavy prežívajú), navyše je čitateľ konfrontovaný s rôznymi (aj negatívnymi) stránkami existencie na tomto svete.

Je žiaduce poukázať aj na ustalujúcu sa hybridnú formu umeleckého diela, a to komiks/obrazové knihy/grafické romány (porov. Petáková, 2019). V nich sa stretávame s tzv. vizuálnym textom, pričom

verbálny je minimálny alebo v knihe chýba, pretože čitateľ si ho môže „sprítomniť“ sám čítaním obrazu. Tieto knihy sú stimulujúce nielen pre detského, ale aj dospelého čitateľa. Tvorivosť v čitateľoch podporuje aj absentujúce slovo, ktoré

bolo v klasickom diele nosným prvkom a čitateľ sa zvykol naň upínať. Obraz vo svojej podstate dokáže na malom priestore priniesť množstvo podnetov na interpretáciu zmyslu, premýšľanie a hľadanie súvislostí, jeho komplexnosť sa prejavuje v možnostiach, ako ukrývať významy (pomocou farieb, tvarov, výtvarných techník atď.). I napriek uvedenému sa k obrazovým knihám pristupuje ako k jednoduchej forme literatúry pre najmenších, avšak v mnohých prípadoch ide o tituly, s ktorými sa interpretačne pasuje i dospelý čitateľ, pretože ich umelecká kvalita sa prejavuje aj v ich viacvrstvomosti a širšom spektre adresátov.

NA ZÁVER

Braková literatúra zahľucuje knižný trh neustále. Jej úspešnosť spočíva predovšetkým v tematickom

zameraní sa na základné potreby potenciálnych čitateľov, teda ponúkať „krásne“ ilustrácie, pútavý dej a idylku. To všetko zastrešuje žiadaná relaxačná či zábavná funkcia, ktorú (detskí) čitatelia potrebujú pre vzrušenie, emocionálny zážitok, priamočiarosť a nenáročnosť, čo je pre tento typ literatúry typické. Je potrebné poznamenať, že takýmto knihám sa detský čitateľ určite nevyhne – čo je napokon aj vhodné pre ďalšie porovnanie s kvalitnou literatúrou. Najdôležitejšia je však prítomnosť mentora, aby

pomáhal formovať vkus, rozvíjal literárne a mnohé ďalšie kompetencie, podporoval ich emocionálny vývoj a pomocou dobrej knihy poukázal na to, že život často prináša aj to negatívne, s čím je potrebné popasovať sa práve tak, ako to robia napríklad ich knižní hrdinovia. Buďme preto v tomto smere hrdinami aj my – či už ako rodičia, knihovníci, kníhkupci alebo učitelia – a skúsme pomôcť čitateľom vyznať sa v tom obrovskom množstve knižných titulov.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- HRDINÁKOVA, Ludmila – KOPÁČIKOVÁ, Judita – RANKOV, Pavel. 2017. *Text a čítanie, mládež a knižnice*. Bratislava – Košice : Slovenská asociácia knižníc – Technická univerzita v Košiciach. 123 s. ISBN 978-80-553-2858-4.
- KULKA, Jiří. 2008. *Psychologie umění*. 2. vyd. Praha : Grada Publishing. 440 s. ISBN 978-80-247-2329-7.
- PETÁKOVÁ, Dominika. 2019. *Poetologické aspekty obrazových naratívov : dizertačná práca*. Košice : UPJŠ v Košiciach, Filozofická fakulta. 112 s.
- SMITH, Tamara. The Vibrant Triangle: The Relationship between the Picture Book, the Adult Reader, and the Child Listener. In *Bookbird*. Vol 51, no. 2 (2013), p. 65 – 70. ISSN 1918-6983.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana. Komeriou k trivialite a gýču. In *Bibiana. Revue o umení pre deti a mládež*. Roč. 23, č. 1 (2016), s. 7 – 17. ISSN 1335-7263.
- WOLFOVÁ, Maryanne. *Čtenáři, vrať se*. Brno : Host, 2020. 264 s. ISBN 978-80-275-0011-6.